

תיקון לערב שבועות תש"פ בענין שמירת הגוף והנפש

שלב ראשון: אין להסתכן בכדי להתפלל והתימה ממעשה החסיד

א. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ל עמוד ב

אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו, ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק.

ב. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לב עמוד ב – לג עמוד א

אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו. אמר רב יוסף: לא שנו אלא למלכי ישראל אבל למלכי אומות העולם פוסק. מיתבי: המתפלל וראה אנס בא כנגדו, ראה קרון בא כנגדו לא יהא מפסיק אלא מקצר ועולה. לא קשיא: הא דאפשר לקצר והא דלא אפשר לקצר אפשר לקצר מקצר ואי לא מפסיק. תנו רבנן: מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך, בא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום, המתין לו עד שסיים תפלתו. לאחר שסיים תפלתו אמר לו: ריקא, והלא כתוב בתורתכם רק השמר לך ושמור נפשך וכתוב ונשמרתם מאד לנפשתיכם, כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום? אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי? אמר לו: המתן לי עד שאפייסך בדברים. אמר לו: אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום – היית מחזיר לו? – אמר לו: לאו. ואם היית מחזיר לו, מה היו עושים לך? – אמר לו: היו חותכים את ראשי בסייף. – אמר לו: והלא דברים קל וחומר; ומה אתה שהיית עומד לפני מלך בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר – כך, אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים – על אחת כמה וכמה! מיד נתפייס אותו הגמון, ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום.

אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק. אמר רב ששת: לא שנו אלא נחש, אבל עקרב – פוסק. מיתבי: נפל לגוב אריות אין מעידין עליו שמת, נפל לחפירה מלאה נחשים ועקרבים – מעידין עליו שמת! – שאני התם, דאגב איצטא מזקי.

ג. שיטה מקובצת מסכת ברכות דף לב עמוד ב

אבל מלכי אומות העולם פוסק. פירוש מספק חשש סכנה דאלו ודאי סכנה לא צריכא למימר:

ד. רש"י מסכת ברכות דף לג עמוד א

אבל עקרב פוסק – ונוטלו, לפי שהעקרב מסוכן לעקוץ יותר משנחש מוכן לישוך.

ה. שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפילה סימן קד

(א) לא יפסיק בתפלתו. ואפילו מלך ישראל שואל בשלומו, לא ישיבנו; אבל מלך עובדי כוכבים, אם אפשר לו לקצר דהיינו שיאמר תחלת הברכה וסופה קודם שיגיע אליו, יקצר; או אם אפשר לו שיטה מן הדרך, יטה ולא יפסיק בדיבור, ואם אי אפשר לו, יפסיק. (ג) ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק, אבל יכול לילך למקום אחר כדי שיפול הנחש מרגלו אבל עקרב פוסק, לפי שהוא מועד יותר להזיק, ונחש נמי, אם ראה שהוא כעוס ומוכן להזיק, פוסק.

ו. בן יהוידע על מסכת ברכות לב:

מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך, ובא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום. הא דסיכנ עצמו ולא חש לקרא השמר לך ושמור נפשך מאד וכו' ונשמרתם מאד לנפשתיכם היינו שחשב אחד מעמא דארעא הוא, או חשב שהוא יהודי. אי נמי היה טרוד בתפילה ולא שמע שנתן שלום, ואחר שהוכיחו חשב אם יאמר לא שמעתי לא יאמין, לכך פייסו בדבר אחר.

ז. צל"ח מסכת ברכות דף לב עמוד ב

שם מעשה בחסיד וכו'. ולכאורה תמוה הוא על החסיד הזה איך סמך עצמו על הנס והכניס עצמו בסכנה, והט"ז בסי' ס"ו ס"ק א' האריך בזה. ולענ"ד נראה כיון שראה החסיד שהשר הקדים לו שלום, כבר ידע שיש בשר הזה מדת ענוה, ולכך בטח בו שלא ימהר להרגו עד שישמע טענתו, ובטח באמתלא זו שאמר לו אח"כ.

ח. ט"ז אורח חיים סימן סו

כגון אביו או רבו. במשנה אומרים סתם מפני היראה. ופירש"י מפני אדם שיירא ממנו שמא יהרגנו. והקשו הרא"ש והרשב"א פשיטא שאין דבר עומד בפני פ"נ ות"י דמיירי מיראת מי שגדול ממנו כמ"ש הש"ע כאן וקשה הא איתא בגמרא להדיא בפ' א"ע דף ל"ב לענין תפלה א"ר יוסף ל"ש אלא למלכי ישראל אבל למלכי עכו"ם פוסק ותקשה לך התם נמי פשיטא וי"ל דהתם לא הוזכר מפני היראה שיהרגנו תקף אלא אדרבה סתם מלך אינו הורג תקף אלא מתוכה בדברים ע"פ הדין וא"ל למה עשית כן. ומתוך כך יתרץ דבריו ובודאי יתפייס מתוך שיראה שלא עשה כן דרך מרידה בו אלא לכבוד הש"י וא"כ ה"א שלא יפסיק קמ"ל דלא יסמוך ע"ז. ודבר זה יש בו ג"כ יראה וזה עיקר הרבות' שיש כאן רשות להפסיק אם ירצה ובוזה מתורץ מה שקשה שם בענין מעשה דההוא חסיד עם הגמון שהקשה לו הלא כתיב ונשמרתם לנפשותיכם ומה השיב לו החסיד ואפ"ל א"ת שזה החסיד סמך עצמו על זכות התפלה מ"מ מה השיב על הקושיא וכפי מ"ש נחא דמ"ה א"ל החסיד שם המתן עד שאפייסך בדברים דלכאור' זהו מיותר היה די לו לומר תקף אלו היית עומד לפני מלך ב"ו כו' אלא דבוזה רמז לו התי' ע"כ אתה תמתין לי ולא תמתני תקף כי אין זה חוק השררה אלא תחלה תשאלני למה עשית כך ומתוך כך אפייסך בדברים נמצא שלא עברתי על ונשמרתם וגו'.

ט. מגן אברהם סימן קד

א מלך א"ה... ומעשה דאותו חסיד עם ההגמון צ"ל שהיה בטוח שיקבל תשובתו:

י. מהרש"א חידושי אגדות מסכת ברכות דף לב עמוד ב

וחסיד הזה גם שלא ידע אם יתפייס ההגמון מ"מ לא פסק להשיב לו שלום שלא היה חושש לסכנה כמו במלך עכו"ם ואנס שאמרו להפסיק וכ"ש דשרי להשיב מפני סכנה וק"ל:

יא. חכמת שלמה אורח חיים סימן קד

לא יפסיק וכו'. נ"ב, עיין במג"א ס"ק א' במה שכתב ומעשה דאותו חסיד צ"ל שהיה בטוח וכו', וכן מבואר בט"ז (סימן ס"ו ס"ק א). אך באמת אין הדבר נכון, כי איך שייך לומר מובטח בזה במה שהבחירה חפשית, ואין לסמוך על הנס.

שלב שני – במצוות ונשמרתם מאוד לנפשותיכם: שמירת הגוף או הנפש?

א. דברים פרשת ואתחנן פרק ד

(ט) רק השמר לה ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך פל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך: (י) יום אשר עמדת לפני יקוק אלהיך בחרב באמר יקוק אלי הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בניהם ילמדון: (יא) ותקרבו ונתעמדותן תחת הקר והקר בער באש עד לב השמים חשף ענן וערפל: (יב) וידבר יקוק אליכם מתוך האש קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולתי קול: (יג) ויצד לקם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים ויכתבם על שני לוחות אבנים: (יד) ואתי צוה יקוק בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשותם אתם בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה: (טו) ונשמרתם מאד לנפשותיכם פי לא ראייתם כל תמונה ביום דבר יקוק אליכם בחרב מתוך האש: (טז) פן תשחתון ועשיתם לקם פסל תמונת כל סמל תבנית זכר או נקבה:

ב. יהושע פרק כג

(ו) ונתוקתם מאד לשמר ולעשות את כל הפתוב בספר תורת משה לבלתי סור ממנו ימין ושמאל: (ז) לבלתי בוא בגוים האלה הנשארם האלה אתכם ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום ולא תשפתחו להם: (ח) פי אם ביקוק אלהיכם תדבקו פאשר עשיתם עד היום הזה: (ט) ויורש יקוק מפניכם גוים גדלים ועצומים ואתם לא עמד איש בפניכם עד היום הזה: (י) איש אחד מקם ירדף אלף פי יקוק אלהיכם הוא הנלקח לקם פאשר דבר לקם: (יא) ונשמרתם מאד לנפשותיכם לאהבה את יקוק אלהיכם: (יב) פי אם שוב תשובו ודבקתם ביהם הגוים האלה הנשארם האלה אתכם והתחנתם בהם ובאתם בהם והם בקם: (יג) ידוע תדעו פי לא יוסיף יקוק אלהיכם להוריש את הגוים האלה מלפניכם והיו לקם לפח ולמוקש ולישטט בצדיכם ולצננים בעיניכם עד אבדכם מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לקם יקוק אלהיכם:

ג. דברים פרשת דברים פרק ב

(ד) ואת העם צו לאמר אתם עברים בגבול אחיכם בני עשו הישבים בשעיר וייראו מקם ונשמרתם מאד: (ה) אל תתגרו כם פי לא אתם לקם מארצם עד מדרב כף רגל פי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר:

ד. רש"י דברים פרשת דברים פרק ב

(ד) ונשמרתם מאד - ומהו השמירה, אל תתגרו במ (פסוק ה):

ה. רבינו בחיי דברים פרשת דברים פרק ב

וייראו מכם ונשמרתם מאד. ומה היא השמירה, אל תתגרו במ. ובמדרש רבה: (דברים כב) וייראו מכם ונשמרתם מאד, אמר ר' אלעזר אוי לאזנים שכך שומעות, ומה אם בשעה שייראו מכם אמר: ונשמרתם מאד, כשאנו יראים מהם על אחת כמה וכמה. ר' יהושע בשם ר' לוי אמר וייראו מכם ונשמרתם מאד, מבקשים אתם שייראו מכם, עסקו בתורה, כמה דתימר: (דברים ד, טו) "ונשמרתם מאד לנפשותיכם".

ו. רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק יא

(ד) אחד הגג ואחד כל דבר שיש בו סכנה וראוי שיכשל בו אדם וימות כגון שהיתה לו באר או בור בחצירו בין שיש בהן מים בין שאין בהן מים חיים לעשות להן חוליה גבוהה עשרה טפחים או לעשות לה כסוי כדי שלא יפול בה אדם וימות. וכן כל ממשול שיש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה יפה שני' + דברים ד' ט' + השמר לך ושמור נפשך, ואם לא הסיר, והניח המכשולות המביאין לידי סכנה, ביטל מצות עשה ועבר על לא תשים דמים. (ה) הרבה דברים אסרו חכמים מפני שיש בהם סכנת נפשות וכל העובר עליהן ואמר הריני מסכן בעצמי ומה לאחרים עלי בכך או איני מקפיד על כך מכין אותו מכת מרדות.

ז. לבוש יורה דעה סימן קטז

כתיב [דברים ד, ט] השמר לך ושמור נפשך מאוד וגו', וכתיב [שם ד, טו] ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, שיש במשמעות אלו הלשונות שצריך האדם לשמור את נפשו שלא יביא את עצמו לידי סכנה, אף על גב שפשוטן של אלו הכתובים לא מיירי בזה, מכל מקום סמכו חז"ל על מקראות הללו ואסרו כל הדברים המביאין את האדם לידי סכנה. ונ"ל לומר שנוכל ללמדנו זה ממצות בני נח שנאמר להם [בראשית ט, ה] ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, לפיכך גזרו ואמרו חמירא סכנתא מאיסורא:

ה. מנחת חינוך פרשת כי תצא מצוה תקמו-תקמז

עוד כתב הר"מ והן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות מ"ע להסירו וכו' שנא' השמר לך ושמור נפשך מאוד ואם לא הסיר בטל מ"ע ועבר בלא תשים דמים וכו' והכ"מ הרשים ברייתא דר"נ בב"ק מנין שלא יעמיד אדם סולם רעוע וכו' ולא יגדל וכו' שנאמר ולא תשים וכו' ואינו מבואר רק דיש לאו בדבר אבל עשה אינו מוזכר כלל והר"מ לא כלל זה בכלל עשה דמעקה רק עשה אחרת דהשמר לך וכו' נראה דדברים הללו אינו בכלל עשה דמעקה דרק גגין ובורות וכו' דנתרבו בספרי והביאן הר"מ בכלל עשה דמעקה אבל זה כתב מ"ע אחרת דזה לא נזכר בברייתא דר"נ א"כ אפשר דליכא רק ל"ת ונ"מ דאין מברכין וגם יכול להסיר ההיזק ע"י עכו"ם וכדומה דאין בני שליחות כמ"ש לעיל. וגם עיקר הלימוד דכתב הר"מ דהשמר לך וכו' קאי על שמירת הגוף מבואר בברכות דף ל"ב ע"ב גבי חסיד אחד שהתפלל ונתן לו הגמון שלום ולא החזיר לו וכו' א"ל כתיב בתורתכם רק השמר לך ושמור נפשך וכו' וכתוב ונשמרתם מאוד לנפשותיכם וכו' אלו הייתי חותך וכו' ואינו מבין דרק השמר וכו' כתיב כי לא ראיתם כל תמונה וכו' אבל שמירת הגוף לא שמענו. והנה על ההגמון ל"ק כי הם מינים ומהפכים דברי אלקים חיים למינות ומי יודע איזה פי' שפי' הרשע בכתוב הזה דלדעתו קאי על שמירת הגוף אך דברי רבינו הר"מ צ"ע מגלן זה דהוי עשה לשמירת הגוף מרק השמר וכו' דמיירי בענינים העומדים ברומו של עולם עיקרי הדת וצ"ע אך בודאי מצא באיזה מקום ונעלם מאתנו. ... /קומץ המנחה/ שוב ראיתי בשבועות ל"ו ע"א דדרשינן המקלל עצמו דעובר בלאו מפסוק זה דהשמר וגו', מבואר דהיתה להם קבלה דקאי על שמירת הגוף ג"כ, ודין זה מבואר בר"מ פ"כ מסנהדרין ה"ג. אך מה שהקשיתי קשה יותר דבהלכות סנהדרין כתב הר"מ דעובר בלאו מהשמר וכאן כתב דהוא עשה, וצ"ע. גם צ"ע למה לא מנה הר"מ מקלל עצמו למצוה בפני עצמה כיון דהוא קרא בפני עצמו, וצ"ע+.

ט. מהרש"א חידושי אגדות מסכת ברכות דף לב עמוד ב

כתיב בתורתכם רק וגו'. האי קרא בשכחת התורה קמיירי כמ"ש פן תשכח את הדברים וגו' ובפ"ג דאבות שנינו כל השוכח ד"א ממשנתו כו' כאלו מתחייב בנפשו שנאמר רק השמר לך וגו' וכן האי קרא ונשמרתם מאד לנפשותיכם וגו' איירי שלא נאמין בשום תבנית פסל וגו' ולא איירי הני קראי כלל בשמירת נפש אדם עצמו מסכנה ומיהו במסכת שבועות (לו.) דריש ליה תלמודא נמי למלתא אחריתי דהיינו אזהרה למקלל עצמו מנין שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך וגו' ע"ש:

י. תלמוד בבלי מסכת שבועות דף לו עמוד א

והמקלל עצמו וחבירו כו'. אמר רבי ינאי: ודברי הכל. עצמו, דכתיב: רק השמר לך ושמור נפשך מאד, כדרכי אבין אמר רבי אילעא, דאמר: כל מקום שנאמר השמר פן ואל - אינו אלא לא תעשה.

יא. חידושי הרישב"א מסכת שבועות דף לו עמוד א

ואמרין עצמו דכתיב השמר לך. וא"ת אם כן היאך לוקה דהא דרשינן כמה מילי מהאי קרא שלא יעמוד במקום סכנה ושלא יאכל ושלא ישתה דברים הרעים והוה ליה לאו שבכללות שאין לוקין עליו, ולאו מילתא היא דהא לא מיקרי לאו שבכללות כיון שכל האזהרות מענין אחד הם לשמור את עצמו, ולא הוי לאו שבכללות אלא לא תאכלו על הדם שנדרש להרבה עניינים חלוקים כדאיתא בפרק בן סורר ומורה (סנהדרין ס"ג א') וכדכתיבנא התם בס"ד.

יב. תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף צא עמוד ב

תנאי היא, דאיכא למ"ד: אין אדם רשאי לחבל בעצמו, ואיכא מ"ד: אדם רשאי לחבל בעצמו. מאן תנא דשמעת ליה דאמר: אין אדם רשאי לחבל בעצמו? אילימא האי תנא הוא, דתניא: ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש - ר' אלעזר אומר: מיד נפשותיכם אדרש את דמכם; ודלמא קטלא שאני! אלא האי תנא הוא, דתניא: מקרעין על המת ולא מדרכי האמורי, אמר רבי אלעזר: שמעתי, שהמקרע על המת יותר מדאי - לוקה משום בל תשחית, וכ"ש גופו; ודלמא בגדים שאני, דפסידיא דלא הדר הוא! כי הא דרבי יוחנן קרי למאני מכבדותא, ורב חסדא כד הוה מסגי ביני היזמי והגא, מדלי להו למאניה, אמר: זה מעלה ארוכה, וזה אינו מעלה ארוכה! אלא האי תנא הוא, דתניא: אמר ר"א הקפר ברבי, מה ת"ל: גוכפר עליו מאשר חטא על הנפש? וכי באיזה נפש חטא זה? אלא שציער עצמו מן היין, והלא דברים ק"ו: ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה.

יג. תוספות מסכת שבועות דף לו עמוד א

ושמור נפשך מאד - תימה בקללה ד"ה חייב ובהובל עצמו איכא פלוגתא (ב"ק צא:) חבלה נמי תיפוק ליה מהאי קרא או מוהשמרו מאד לנפשותיכם ועוד תימה דבפ' ד' מיתות (סנהדרין דף סו.) דחיק לאשכוחי אזהרה למקלל אביו מנשיא וחרש ודיין ליגמר ממקלל עצמו וי"ל דאי לאו דאשכחנא אביו לא הוה גמרינן בעצמו מה שלא מצינו שאסור בחבירו.

יד. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת שבועות דף לו עמוד א

תוד"ה ושמור. תימה וכו', והפר"ח מיישב שהרי מקלל עצמו זה ענין של נפשות, שקללה נוגעת היא לכל נפשו ונכלל הוא בקרא "ושמור נפשך", ובזה מודו כו"ע שמוזהר שלא להמית עצמו. [ועי' מש"כ במו"ק י"ז א].

טו. התם סופר מסכת שבועות דף לו עמוד א

ושמר נפשך מאוד סיפא דקרא פן תשכח הדברים אשר ראו עיניך ומיניה ילפינן כל השוכח דבר אחד ממשנתו מתחייב בנפשו והיינו משום דגורם קללה לנפשו ארוך אשר לא יקים דברי התורה הזאת לעשות אותם ושפיר ילפינן מיניה מקלל עצמו ולא חובל בנפשו ומתורץ קו' תוס' אך לפ"ז קו' תוס' השניה במ"ע גיליף מהכא אזהרה למקלל או"א ות"י תוס' לא שייך ודו"ק:

שלב שלישי – וחי בהם – היתר או מצוה?

טז. מגן אברהם סימן קד

א מלך א"ה. ומתירא שמא יהרגנו אבל משום הפסד ממון אין לו להפסיק עס"ג וס"ה ק"ח סס"ח ועמ"ש סי' צ"ב ס"ב ואם חייב להפסיק במקום סכנה עבי"ד ר"ס קנ"ז ובטור ומעשה דאיתו חסיד עם ההגמון צ"ל שהיה בטוח שיקבל תשובתו:

יז. רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ה

(א) כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל, ומוזהרין שלא לחללו שנאמר ולא תחללו את שם קדשי, כיצד כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגנו יעבור ואל יהרג שנאמר במצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וחי בהם ולא שימות בהם, ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו. (ב) במה דברים אמורים בשאר מצות חוץ מעבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכת דמים, אבל שלש עבירות אלו אם יאמר לו עבור על אחת מהן או תהרג, יהרג ואל יעבור, במה דברים אמורים בזמן שהעובד כוכבים מתכוין להנאת עצמו, כגון שאנסו לבנות לו ביתו בשבת או לבשל לו תבשילו, או אנס אשה לבועלה וכיוצא בזה, אבל אם נתכוין להעבירו על המצות בלבד, אם היה בינו לבין עצמו ואין שם עשרה מישראל יעבור ואל יהרג, ואם אנסו להעבירו בעשרה מישראל יהרג ואל יעבור, ואפילו לא נתכוין להעבירו אלא על מצוה משאר מצות בלבד. (ג) וכל הדברים האלו שלא בשעת הגזרה אבל בשעת הגזרה והוא שיעמוד מלך רשע כנבוכדנצר וחביריו ויגזרו גזרה על ישראל לבטל דתם או מצוה מן המצות, יהרג ואל יעבור אפילו על אחת משאר מצות בין נאנס בתוך עשרה בין נאנס בינו לבין עובדי כוכבים. (ד) כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו, וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ונהרג ולא עבר הרי זה קידש את השם, ואם היה בעשרה מישראל הרי זה קידש את השם ברבים כדניאל חנניה מישאל ועזריה ורבי עקיבא וחביריו, ואלו הן הרוגי מלכות שאין מעלה על מעלתן, ועליהן נאמר כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה, ועליהם נאמר אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח...:

יח. כסף משנה הלכות יסודי התורה פרק ה

[ד] כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו. סובר רבינו שכשאמר בגמרא יעבור ואל יהרג פירוש צריך לעבור כדי שלא יהרג. אבל שלמים וכן רבים סוברים דאם נהרג ולא עבר צדקה תחשב לו. ונראה שמפרשים יעבור ואל יהרג הרשות בידו לעבור כדי שלא יהרג. וכתב בנימוקי יוסף דאפילו לפי סברת רבינו אם הוא אדם גדול וחסיד ירא שמים ורואה שהדור פרוץ בכך רשאי לקדש את השם ולמסור עצמו אפילו על מצוה קלה כדי שיראו העם ולמדו ליראה את השם ולא להבו בכל לבם:

יט. בית יוסף יורה דעה סימן קנז

ומ"ש רבינו על שאר עבירות שאם הוא בצינעא אם ירצה להחמיר על עצמו וליהרג רשאי. הוא בדברי סמ"ק (סי' ג) ובדברי הר"ן בפרק במה טומנין (שם) וכ"כ הרא"ש בפרק אין מעמידין (סי' ט) והביא ראיה מהירושלמי (סנהדרין פ"ג סוף ה"ה) וכ"כ רבינו ירוחם (ני"ח ח"ג קסה ע"ד) אלא שכתב דהיינו כשהגוי מתכוין להעבירו אבל להנאתו נקרא חובל בעצמו. ודלא כהרמב"ם ז"ל שכתב בפ"ה מהלכות יסודי התורה (ה"ד) שהוא מתחייב בנפשו. ודברי הרמב"ן בספר תורת האדם (שער הסכנה ד"ה ולענין ע"א) נוטים לדברי הרמב"ם ז"ל. ונמוקי יוסף בסוף פרק בן סורר ומורה (יח.) כתב כדברי הרמב"ם ז"ל ומכל מקום כתב שאם הוא אדם גדול חסיד וירא שמים ורואה שהדור פרוץ בכך רשאי לקדש את השם ולמסור עצמו אפילו על מצוה קלה כדי שיראו העם ליראה את השם ולא להבו בכל לבם והיינו דאמרין (פסחים נג:) מה ראו חנניה מישאל ועזריה שהפילו את עצמן לכבשן האש פירוש ולא השתחוו לצלם והרי לאו עבודה זרה היתה אלא אנדרטי של מלכים לכבוד בעלמא אלא מתוך שהיו רובן טועין וסבורים שהיתה עבודה זרה היה קידוש השם במה שעשו. ואמרין נמי במדרש (ויק"ר פל"ב אות א) מה לך יוצא ליסקל שמלתי את בני מה לך יוצא ליצלב שנטלתי את הלולב דמשמע שהיו מוסרין עצמם על קדושת השם לפני משורת הדין דודאי לא היו מחוייבין בכך אפילו בשעת השמד כיון שבידן להעביר ולבטלם אלא דאפילו הכי היו נהרגין מפני שהיתה השעה צריכה לכך:

כ. לחם משנה הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה ד

וא"ת מה יעשה לההיא דדניאל שהביא הר"ן ז"ל שמסר עצמו על תפלה דרבנן דאע"ג דמ"ע להתפלל בכל יום מ"מ תלתא זמני הוו דרבנן ואולי י"ל דשאני התם שהיה עושה בתוך ביתו בצנעה והיה סבור להמלט ולא היה מסכן עצמו בכך:

כא. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ו עמוד ב

אמר רב הונא: כל המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע, שנאמר: זסביב רשעים יתהלכון. אמר אביי: לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא, אבל מהדר אפיה לבי כנישתא - לית לן בה. והוא גברא דקא מצלי אחורי בי כנישתא ולא מהדר אפיה לבי כנישתא. חלף אליהו, חזייה, אידמי ליה כטייעא. אמר ליה: כדו בר קיימת קמי מרך? שלף ספסרא וקטליה.

כב. חכמת שלמה אורח חיים סימן קד

לא יפסיק וכו'. נ"ב, עיין במג"א ס"ק א' במה שכתב ומעשה דאיתו חסיד צ"ל שהיה בטוח וכו', וכן מבואר בט"ז (סימן ס"ו ס"ק א). אך באמת אין הדבר נכון, כי איך שייך לומר מובטח בזה במה שהבחירה חפשית, ואין לסמוך על הנס. אך לדעתי י"ל הכוונה על פי מה שכתב בספר מעון הברכות [ברכות לב, ב] מה שאמר לו השר דמי יתבע דמך מידי, דהכוונה דאפילו בידי שמים לא היה נענש, דהוי מאבד עצמו לדעת, ע"ש. ולפי זה י"ל דהיה תשובת החסיד כך, דהנה מה דאסור

לאבד עצמו לדעת וגדול עונו מנשוא אף דביד אדם לעשות בשלו מה שירצה ולמה לא יוכל למחול חייו, אך הכוונה דאם היה האדם נברא עבור עצמו היה שייך לומר שאם רוצה יכול למחול חייו, אך האדם הרי לא נברא רק לכבוד הבורא ולעבדו, א"כ כמו דעבד מלך בשר ודם אינו יכול לומר שאינו רוצה לעבוד, כן הכי נמי אין האדם יכול למחול כבוד השם ועבודתו אם הוא יתברך בוחר בו. אך א"כ תינה אם במיתתו אינו עושה כבוד הבורא, אך אם גם במיתתו לדעת עושה כבוד הבורא, א"כ ניהו דלכתחלה אסור דאין בידו להחליף עבדות שלו זה בזה ואולי נברא לדבר אחר, אך עכ"פ אם עשהו אין לעונשו כיון דגם בזה עושה כבוד הבורא, ולכך אלו שמוסרין נפשם על קידוש השם אף במה שאינו מחוייב למסור נפשו, אף להסוברים דאסור למסור נפשו מכל מקום מאבד עצמו לדעת לא הוי, וזהו שאמר לו החסיד דעיקר שאלת ההגמון הוי דהוי כמאבד עצמו לדעת וגדול עונו מנשוא ולמה היה רשאי לעשות כן, לכך אמר לו כיון דבמה שלא ענה לו כיון לכבוד השם יתברך דזהו כבודו דמשל למלך בשר ודם, א"כ כיון דגם בזה כיון לכבוד השם עכ"פ דין מאבד עצמו לדעת אין לו, ואם היה הרגו היה נענש בידי שמים, היפוך ממה שאמר לו מי יתבע דמך מידי, ואתי שפיר בעזה"י, ודו"ק.

גם י"ל דהשיב לו דניהו דבשאר מצות חוץ מהני ג' אסור למסור נפשו, היינו כיון דלא הוי כעומד לפני המלך אין בזה קידוש השם רק בהני ג' דברים, אבל בתפלה דהוי כעומד לפני המלך אפילו בדבר קל הוי בו קידוש השם, אפילו בצנעה, דהגם לכבוש את המלכה עמי בבית, ולכך בתפלה דהוי כעומד לפני המלך אפילו בדבר קל הוי כמו הני ג' דברים חמורים, ודמיא כבפרהסיא ומחוייב למסור נפשו על כך. וזה נכון להכריע בין הדיעות, ולא כהמג"א שדימה הדברים להדדי, רק י"ל זה שאני, ודו"ק היטב. והנה יש להביא עוד ראיה לדברינו ולהסביר הדבר בטעמו, דהרי אמרינן לעיל בברכות [ו, ב] בההוא דהוה מתפלל אחורי בית הכנסת אתי אליהו אדמי ליה כההוא טייעא וכו' שקל ספסרא וקטליה, הרי דהיה חייב מיתה על כך, דודאי לא קטליה אליהו שלא כדת, ואף דלא הוי עבירה זו להתחייב עליו מיתה, ובעל כרחך דבשעת התפלה דהוי כעומד לפני המלך אף שעובר על כל דהו שאני וחייב עליו מיתה, והוי מעין ביקרא דעבודה זרה כיון דנראה דכדובר קיים קמיה מריה וא"כ הרי הפוסקים כתבו והובא ברמ"א (אה"ע סימן ט"ז סעיף ב) דהבא על הכותית יהרג ולא יעבור, ולמדו כן ממה דקנאים פוגעין בו מוכח דהוה בכלל עריות, כן הכי נמי כיון דקינא בו אליהו והרגו מוכח דהוי אביקרא דעבודה זרה, וממילא יהרג ואל יעבור, א"כ הכי נמי בזה כיון דלדבר אם אחר לפני המלך הוה מרידה במלכות הוי אביקרא דעבודה זרה ויהרג ואל יעבור. ובזה אתי שפיר מאד מה דהוסיף לשאול להגמון ואם היית משיב לו מה היו עושין לך, דזה למותר, והיה די מה שהשיב לו ההגמון תחלה לאו, א"כ הוי די בזה לנדון הקל וחומר שלו דמה לפני המלך לא היו עושין כן, ולמה לו להאריך עמו לומר ואם היית משיב מה היו עושין לך. אך לפי מה שכתבתי אתי שפיר מאד, כיון דעיקר שאלת ההגמון איך היה רשאי להכניס עצמו בסכנת מות והוי מאבד עצמו לדעת, ולכך השיב לו כיון דאם היה עושה כן היו חותכין ראשו בסייף א"כ הוי זה עון מיתה וכמורד במלכות, א"כ הוה מעין ביקרא דעבודה זרה ולכך מחוייב למסור נפשו, ולכך ניהו דאמרינן לעיל דבמלכי אומות העולם פוסק, החסיד לא סבירא ליה כן וסבירא ליה דמחוייב למסור נפשו, ולכך עכ"פ לדידן לכולי עלמא מותר להחמיר על עצמו, ולא כהמג"א, ואתי שפיר לפענ"ד, ודו"ק היטב:

שלב רביעי – חסיד שאני?

כג. ספר החינוך פרשת כי תצא מצוה תקמו

(א) להסיר המכשולים והנגפים מכל משכנותינו, ועל זה נאמר [דברים כ"ב, ח'], ועשית מעקה לגגך. והענין הוא שנבנה קיר סביב הגגות וסביב הבורות והשיחין ודומיהן כדי שלא תכשל בריה ליפול בהם או מהם, ובכלל מצוה זו לבנות ולתקן כל כותל וכל גדר שיהיה קרוב לבוא תקלה ממנו, וזה שהזכיר הכתוב לגגך דבר הכתוב בהוה, ולשון ספרי [כאן], ועשית מעקה, מצות עשה.

משרשי המצוה, לפי שעם היות השם ברוך הוא משגיח בפרטי בני אדם ויודע כל מעשיהם וכל אשר יקרה להם טוב או רע בגזרתו ובמצותו לפי זכותן או חיובן, וכענין שאמרו זכרונם לברכה [חולין ז' ע"ב] אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה, אף על פי כן צריך האדם לשמור עצמו מן המקרים הנהוגים בעולם, כי האל ברא עולמו ובנאו על יסודות עמודי הטבע, וגזר שיהיה האש שורפת והמים מכבין הלהבה, וכמו כן יחייב הטבע שאם תפול אבן גדולה על ראש איש שתצץ את מוחו או אם יפול האדם מראש הגג הגבוה לארץ שימות, והוא ברוך הוא חנן גופות בני אדם ויפח באפיו נשמת חיים בעלת דעת לשמור הגוף מכל פגע ונתן שניהם הנפש וגופה בתוך גלגל היסודות והמה ינהגם ויפעלו במ פעולות. ואחר שהאל שעבד גוף האדם לטבע, כי כן חייבה חכמתו, מצד שהוא בעל חומר, ציוהו לשמור מן המקרה, כי הטבע שהוא מסור בידו יעשה פעולתו עליו אם לא ישמר ממנו.

ואמנם יהיו קצת מבני אדם אשר המלך חפץ ביקרם לרוב חסידותם ודבקות נפשם בדרכיו ברוך הוא, המה החסידים הגדולים אשר מעולם אנשי השם כמו האבות הגדולים והקדושים והרבה מן הבנים שהיו אחריהם כמו דניאל חנניה מישאל ועזריה ודומיהם, שמסר האל הטבע בידיהם, ובתחלתם היה הטבע אדון עליהם, ובסופן לגודל התעלות נפשם נהפוך הוא שיהיו הם אדונים על הטבע, כאשר ידענו באברהם אבינו שהפילוהו בכבשן האש ולא הוזק, וארבעת החסידים הנזכרים ששמו אותם לגו אתון נורא יקידתא ושער ראשיהון לא איתחרך. ורוב בני אדם בחטאם לא זכו אל המעלה הגדולה הזאת, ועל כן תצונו התורה לשמור משכנותינו ומקומותינו לבל יקרנו מות בפשיעותינו ולא נסכן נפשותינו על סמך הנס, ואמרו זכרונם לברכה [תורת כהנים אמור פרשת ח'] שכל הסומך על הנס אין עושין לו נס. ועל הדרך הזה תראה רוב עניני

הכתובים בכל מקום, כי גם בהלחם ישראל מלחמת מצוה על פי ה' היו עורכין מלחמתן ומזיינין עצמן ועושין כל ענינם כאלו יסמכו בדרכי הטבע לגמרי, וכן ראוי לעשות לפי הענין שזכרנו, ואשר לא יחלוק על האמת מרוע לב יודה בזה.

כד. בן יהוידע על מסכת ברכות לב:

וְהָלֹא פְתוּב בְּתוֹרַתְכֶם: רק הַשְׁמֵר לָךְ וְשִׁמְרֵם נִפְשֵׁךְ מֵאֵד וְכוּ' וּכְתִיב: וְנִשְׁמַרְתֶּם? קשׁא למה הביא שני פסוקים די לו באחד? ונראה לי בס"ד כי בחר להביא פסוק רק הַשְׁמֵר כי הוא ראשון, אך אמר לו אם תאמר זה ביחיד דעלמא מדבר, אבל אדם גדול שהוא יחיד בדורו נפיש זכותיה ואין לו לחוש, וכמו שאמרו בגמרא על רבי חנינא דלא חש לכשפים, שאני רבי חנינא דנפיש זכותיה טובא, לכך הביא לו פסוק וְנִשְׁמַרְתֶּם דאיירי ברבים, ובודאי יחיד בדורו לא עדיף מן רבים.

כה. דברים פרשת ואתחנן פרק ה

(יט) אַתְּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דְבַר יְקֻנָּק אֶל כָּל קְהֵלְכֶם בְּהָר מַתּוֹף הָאֵשׁ הָעֵנָן וְהָעֶרְפֶּל קוֹל גְּדוֹל וְלֹא יָסֵף וַיִּכְתְּבֶם עַל שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים וַיִּתֵּן אֵלֶי: (כ) וַיְהִי כִּשְׁמַעְכֶּם אֶת הַקּוֹל מִתּוֹף הַחֹשֶׁף וְהָהָר בָּעַר בְּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל רְאִשֵׁי שְׁבֻטֵיכֶם וְזָקְנֵיכֶם: (כא) וַתֹּאמְרוּ הֵן הִרְאָנוּ יְקֻנָּק אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבוֹדוֹ וְאֶת גְּדוּלוֹ וְאֶת קְלוֹ שְׁמַעְנוּ מִתּוֹף הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה רְאִינוּ כִּי יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וְחִי: (כב) וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם יִסְפִּים אֲנַחְנוּ לְשַׁמַּע אֶת קוֹל יְקֻנָּק אֱלֹהֵינוּ עוֹד וְנִמְתָּנוּ: (כג) כִּי מִי כָל בְּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹף הָאֵשׁ כְּלָמָּנוּ וַיְחִי: (כד) קָרַב אַתָּה וְשָׁמַע אֶת כָּל אֲשֶׁר יֹאמֵר יְקֻנָּק אֱלֹהֵינוּ וְאֶת תְּדַבַּר אֵלֵינוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר יְדַבֵּר יְקֻנָּק אֱלֹהֵינוּ אֵלֵינוּ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ: (כה) וַיִּשְׁמַע יְקֻנָּק אֶת קוֹל דְּבָרֵיכֶם בְּדַבְּרְכֶם אֵלַי וַיֹּאמֶר יְקֻנָּק אֵלֵי שְׁמַעְתִּי אֶת קוֹל דְּבָרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְרוּ אֵלַי הֵיטִיבוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבְרוּ: (כו) מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבַבְכֶם זֶה לְהִרְאָה אֶתִּי וְלִשְׁמַר אֶת כָּל מִצְוֹתַי כָּל הַיָּמִים לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם: (כז) לָךְ אָמַר לָהֶם שׁוּבוּ לְכֶם לְאֶהְלִיכֶם: (כח) וְאַתָּה פֶּה עֹמֵד עִמָּדִי וְאַדְבַּרְהָ אֵלַי אֶת כָּל הַמִּצְוָה וְהִתְקִים וְהִמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר תִּלְמָדְם וְעָשׂוּ כְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נָתַן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ:

כו. רמב"ן ויקרא פרשת אחרי מות פרק יח

ועל דרך הפשט, "משפטי" כמשמען, הדינין האמורים בפרשת ואלה המשפטים ובכל התורה, ולכך יאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם - כי הדינים נתנו לחיי האדם בישוב המדינות ושלום האדם, ושלא יזיק איש את רעהו ולא ימיתנו. וכן יחזקאל (כ) הזכיר פעמים רבות במשפטים "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", ובשבתות אומר (שם פסוק יב) להיות לאות ביני וביניהם, וכן בנחמיה (ט ט) ובמשפטיך חטאו במ אשר יעשה אדם וחי בהם: ורבותינו אמרו (יומא פה ב), וחי בהם, ולא שימות בהם, ללמד על פקוח נפש שדוחה את השבת והמצות. ומדרשו (תו"כ פרשה ח י) וחי בהם, לעולם הבא, אם תאמר בעולם הזה והלא סופו הוא מת. ואם כן, יחזור "אשר יעשה אותם האדם" גם על חוקותי:

ודע כי חיי האדם במצות כפי הכנתו להם. כי העושה המצות שלא לשמן על מנת לקבל פרס יחיה בהן בעולם הזה ימים רבים בעושר ובנכסים וכבוד, ועל זה נאמר (משלי ג טז) בשמאלה עושר וכבוד, ופירשו (שבת סג א) למשמאילים בה עושר וכבוד. וכן אותם אשר הם מתעסקין במצות על מנת לזכות בהן לעולם הבא שהם העובדים מיראה, זוכים בכוננתם להנצל ממשפטי הרשעים, ונפשם בטוב תלין. והעוסקין במצות מאהבה כדין וכראוי, עם עסקי העולם הזה, כענין הנזכר בתורה בפרשת אם בחקותי (להלן כו ה) והשיג לכם דיש את בציר וגו', יזכו בעולם הזה לחיים טובים כמנהג העולם, ולחיי העולם הבא זכותם שלמה שם. והעוזבים כל עניני העולם הזה ואינם משגיחים עליו כאילו אינם בעלי גוף, וכל מחשבתם וכוננתם בכוראם בלבד כענין באליהו, בהדבק נפשם בשם הנכבד, יחיו לעד בגופם ובנפשם כנראה בכתוב באליהו, וכידוע ממנו בקבלה, וכמו שבא במדרשים בחנוך ובבני העולם הבא העומדים בתחית המתים:

ולכך יאמרו הכתובים בשכר המצות למען יאריכון ימך (שמות כ יב), למען תחיה (דברים טז כ), והארכת ימים (שם כב ז), כי הלשון יכול לייני החיים כולם כפי הראוי לכל אחד:

כז. רמב"ם הלכות איסור ביאה פרק י"ג-י"ד

... אֵלֶּה סוּד הַדְּבָר כִּד הוּא. שְׁהַמְצוּה הַנְּכוּנָה כְּשִׁבְא הַגֵּר אוּ הַגֵּירָת לְהַתְגַּיֵר בּוֹדְקִין אַחֲרָיו שְׂמָא בְּגַלְל מִמּוֹן שִׁטְל אוּ בְּשִׁבִיל שְׂרָרָה שִׁינְזָה לֵה אוּ מִפְנֵי הַפְּתוּד בֵּא לְהַפְּנֵס לְדַת. ואם איש הוא בודקין אחריו שְׂמָא עֵינָיו נָתַן בְּאִשָּׁה יְהוּדִית. וְטָרַח שִׁישׁ בְּעִשְׂתִּיהָ עַל עַמִּי הָאֲרָצוֹת פְּדִי שִׁיפְרָשׁוּ. אִם קִבְלוּ וְלֹא פָּרָשׁוּ וְרָאוּ אוֹתָן שִׁתְּזוּרוּ מֵאֵהָבָה מִקְּבָלִים אוֹתָן שְׂנְאָמֵר (רות א יח) "וַתֵּרָא כִּי מִתְאַמְצָת הִיא לְלֶכֶת אַתָּה וְתִחְדַּל לְדַבֵּר אֵלַיָּה":

לְפִיכָף לֹא קִבְלוּ בֵּית דִּין גְּרָמִים כָּל יָמֵי דְּוֹד וְשִׁלְמָה. בְּיָמֵי דְּוֹד שְׂמָא מִן הַפְּסַד חֲזָרוּ. וּבְיָמֵי שְׁלָמָה שְׂמָא בְּשִׁבִיל הַמְּלָכוֹת וְהַטּוֹבָה וְהַגְּדֻלָּה שְׁהָיוּ בָּהּ יִשְׂרָאֵל חֲזָרוּ. שְׁפַל חֲחֹזֵר מִן הַעֲפוּ"ם בְּשִׁבִיל דְּבַר מֵהַבְּלִי הָעוֹלָם אֵינוּ מִגְּרֵי הַצַּדִּיק.

כח. בן יהוידע על מסכת ברכות לב:

אם הייתי חותם ראשך בסיף, מי הנה תובע את דמך מידי. קשה למה הוצרך לפרש בסיף, יאמר אם הייתי חותך ראשך בסתם? ועוד די לומר מי הנה תובע דמך, ולמה הוצרך לומר מידי? ונראה לי בס"ד כי זה היה מבני עשו שברכתם בחרב, וכתוב ביה) **בראשית כז, כג** (הַיָּדִים יָדִי עָשׂוּ, ולזה אמר אם הייתי חותם ראשך בסיף, שהוא ברכה שנתנה לנו מן השמים על ידי יצחק אבינו, מי תובע דמך מידי דייקא, שאנחנו יש לנו כח בידים שהיא יָדִי עָשׂוּ, וכונתו לומר אם בטחת על השמים, גם מן השמים לא יתבעו דמך, ונמצא אין לך תובע לא בשמים ולא בארץ.